

teisön toimintatapoihin. Liekö niin, että (pääasias-
sa) miehet keskustelevat etiiikasta ja naiset keskus-
televat (myös) tiedeyhteisön toimintatavoista?
Mutta yhtä mieltä Maria Forsmanin kanssa var-
maan olemme siitä, ettei tarvitse olla nainen tai
naisnäkökulman omaksunut voidakseen kysyä,
miksi me tiedettä teemme.

Kirjallisuus:

Laaksovirta, Tuula H. & Wiman, Maria: Miehistä
metodologiaa. *Sociologia* 1/1983, 59–60.
Töttö, Pertti: Yhteiskuntatiede ja toiminta. Objek-
tivismiin kritiikistä yhteiskuntatieteiden meto-
dologiassa. Tampere 1982. (Tampereen yliopis-
to, Yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos, Sarja
A: 55/1982).

Maija Jussilainen

Professorin ja kirjastonhoitajan tehtävät

Vastine prof. Juha Mannisen artikkeliin Tieteel-
lisen kirjallisuuden »sisäinen» ja »ulkoinen» luoki-
tus – huomautuksia luokituksen filosofiasta.

Prof. Mannisen luokituksen teorian osalta syvä-
linen artikkeli sisältää myös kuvaukset Oulun yli-
opiston historian laitoksessa käytetystä luokituk-
sesta ja hyllyjärjestyksestä sekä kirjallisuudenväl-
linnasta Oulun yliopistossa. Näiden kuvausten
yhteydessä hän esittää tieteellisten kirjastojen hal-
lintoa koskevia väitteitä, joista olen eri mieltä.
Artikkelin viiteosaan hän on sisällyttänyt selvästi
vääristellyn tulkinnan eräästä kirjoituksestani.

Oletan, että prof. Manninen on kuvailut Oulun
yliopiston ja erityisesti sen historian laitoksen kir-
jallisuudenvälinta- ja luokitusmenettelyä sen
vuoksi, että ne hänen mielestään ovat onnistuneita
ja että hän olisi valmis suosittamaan niitä muualle-
kin. Hänen tekstistään ilmenee myös, että hän
haluaisi perusteellisesti muuttaa ainelaitosten tie-
teellisen henkilökunnan ja kirjastonhoitajien työn-
jakoa. Koska pidän hänen käsityksiään epärealisti-
sina, tarkastelen niitä lähemmin.

Prof. Manninen kuvaa järjestelmää, jossa ainelai-
tosten tieteellinen henkilökunta valitsisi kaiken
kirjallisuuden (ilmeisesti myös pääkirjastoa varten)
ja jossa laitoksiin sijoitettaisiin kaikki sellainen
kirjallisuus, jonka käyttö edellyttää opiskelijoiden
harkintaa ja omaehtoista kirjallisuuden etsintää
sekä laitosten tieteelliseltä henkilökunnalta saata-
via neuvoja. Pääkirjastoon jäisi »runsaasti käytetty
alkeis- ja peruskirjallisuus», ehkä myös jotkut ylei-
set hakuteokset. Taloudelliset ja organisatoriset
näkökohdat prof. Manninen sivuuttaa kevyesti:

»Tieteen sisäisten näkökohtien pakottami-
nen tai alistaminen keskitetyille kirjastonhoi-
dollisille järjestelmille ja niiden – tieteelliseltä
kannalta nähtynä – ulkokohtaisille tarpeille
--- /on/ tieteellistä kehitystä ja yleisemmin
sivistystä tukahduttava toimenpide. Teknilli-
set, organisatoriset ja muut sellaiset tarpeet on
tieteellisissä kirjastoissa päin vastoin alistet-
tava tieteellisen sivistyksen omille tarpeille.»

En voi välttyä ajatukselta, että jos »tieteenalalai-
tokset» prof. Mannisen termiä käyttäkseni saisivat
järjestää yliopistojen toiminnan oman mielensä
mukaan meillä olisi kunkin nykyisen yliopiston
piirissä 20–150 pientä yliopistoa, joilla olisi omat
opetustilat, omat kirjastot, oma talous- ja henkilös-
töhallinto, ehkäpä omat ruokalat, asuntolat ja ui-
mahallitkin. Tällainen organisaatio saattaisi monel-
ta kannalta olla mielekäs ja sitä on muissa maissa
käytettykin. Se vaatisi kuitenkin Suomen nyky-
oloissa täysin poikkeavan rahoituksen.

Yliopistoyhteisön (ei vain tiedeyhteisön) tarvit-
seman kirjallisuuden käyttöön saattamiselle on esi-
tetty monia erilaisia ratkaisuja ja niiden soveltami-
nen riippuu mitä suurimmassa määrin paikallisista
olosuhteista. Prof. Mannisen hahmottelema järjes-
telmä on käsitykseni mukaan kuitenkin heikko
yleispäteväksi ratkaisuksi, mikäli otetaan huomi-
oon k a i k k i e n käyttäjien tarpeet ja käytettäväs-

sä olevat voimavarat. Vika onkin siinä, että prof. Manninen tarkastelee tilannetta vain oman alansa ja oman toimintansa kannalta. Hän tarjoaa professorin poikkeukselliseen työpanokseen perustuvaa mallia ratkaisuksi kaikkialle, kiinnittämättä lainkaan huomiota mm. kustannuksiin. Hänen asenteensa on ominainen monille yliopistojen opettajille. Yliopiston opettajia eivät nähdäkseen mitkään säädökset velvoita kiinnittämään päätöksissään huomiota koko yliopiston tai koko maan yliopistolaitoksen etuihin. Heidän asennoitumistaan leimaa voimakas yksilöllisyyden korostaminen, ehkä johtuen tutkimustyön luonteesta. Kirjastojen johtotehtävissä toimivien on sen sijaan pidettävä ohjenuorana useimpien kirjastojen ohjesääntöihin sisältyvää mainintaa, että kirjaston on palveltava yliopistoa, mikä tarkoittaa k o k o yliopistoa (keskuskirjastojen koko maan käyttäjäkuntaa). Kirjastojen johtotehtävissä toimivilla on käytännössä myös paljon suurempi taloudellinen ja hallinnollinen vastuu kuin professoreilla. Heillä ei esim. ole oikeutta ylittää kirjallisuudenhankintavaroja (laitoksille heruu vuoden lopulla yleensä paljon helpommin lisäsummia) ja heidän on pyrittävä järjestämään käytettävissään olevalla työvoimalla niin tasapuolista palvelua kuin mahdollista kaikkien alojen ja kaiktetasoisille käyttäjille. Kirjastonhoitajat ovat hyvin selvillä vakioitujen, eräänlaista keskivertoasiakasta varten tuotettujen apuneuvojen ja palvelujen heikkouksista; ne ovat kuitenkin selvästi taloudellisempia kuin hyvin yksilöllisiksi laaditut apuneuvot (eri asia on, että etukäteen laadittuja, vakioituja apuneuvoja voidaan täydentää kertaluonteisilla yksilöllisillä palveluilla). Ylämainittuihin prof. Mannisen vaatimuksiin tieteellisen sivistyksen ensisijaisesta asemasta on teoriassa helppoa yhtyä; kokonaan toinen asia on, miten rajallilla voimavaroilla voitaisiin päästä kaikkien käyttäjien kannalta edes välttäviin tuloksiin (välttävää parempaan eivät Suomen tieteellisille kirjastoille myönnetty voimavarat riitä).

Prof. Mannisen kuvaama laitoskirjastojärjestelmä on vaikeasti toteutettava ja äärimmäisen kallis, ottaen huomioon, että vastaaventyypisiä laitoskirjastoja olisi keskikokoisessakin yliopistossa 20–50. Kaikki nämä tarvitsisivat huomattavan suuret sekä kokoelma- että lukutilat, sillä jos suurin ja keskeisin osa kirjallisuudesta olisi laitoksissa, siellä olisi toki myös opiskelijoiden voitava työskennellä. Lisäksi niihin järjestettävä kokopäiväinen päivystys saattaisi vaatia 40–100 työvuotta. Kaikille laitoskirjastoille olisi taattava kasvunvara, mikä on käytännössä mahdotonta. Laitoskirjastojen liiallinen korostaminen johtaisi maassamme, missä yliopistoissa yleensä on suurehkot pääkirjastorakennukset, ristiriitaiseen tilanteeseen: siinä yksikössä, missä on suuret lukutilat ja pitkät aukioloajat, ei olisi riittävästi keskeistä kirjallisuutta; siellä, missä on keskeinen kirjallisuus, ei olisi riittäviä lukutiloja eivätkä ne olisi käytettävissä kuin osan päivästä. Monissa maissa on kokeiltu »pääkirjastottomia» yliopistoja; silloin on törmätty edellä kuvaamiini työvoima- ja kasvunvaraongelmiin. Uudet atk-pohjaiset tiedonhakumenetelmät helpottavat keskite-

tysti sijoitettujenkin kokoelmien käyttöä.

Laitoskirjastoissa on vaikeata käyttää työvoimaa tarkoituksenmukaisella tavalla. Jos kaikki toiminto on hajautettu, pätevä ja suhteellisen korkeapalkkainen henkilökunta joutuu käyttämään suurimman osan ajastaan rutiinitentäviin, jolloin heidän työaikansa ei riitä käyttäjien neuvontaan ja yhteydenpitoon laitoksen henkilökuntaan. Rutiinitöihin soveltuva työvoima ei taas selviydy vaativista tehtävistä.

Prof. Mannisella itsellään lienee vähän oppilaita? Kokemusteni mukaan olisi täysin mahdotonta säilyttää laitosten tieteelliselle henkilökunnalle kaikkea kirjallisuuden valintaa ja luokitusta. Laitosten henkilökunta vaihtuu usein. Tavallista on, että kirjastoa sivuavat tehtävät annetaan nuorimmalle ja kokemattomimmalle assistentille, jonka alan tuntemus on kapea ja kirjastoalan tuntemus olematon. Edeltäjiltä ei useinkaan periydy minkäänlaisia ohjeita. Tavallisesti tehtävä liukuukin laitoksen toimistohenkilökunnalle, jolta myös puuttuvat niin tieteenalain kuin kirjastollinen asiantuntemus, mutta joka sentään hoitaa tehtävää jatkuvasti ja säännöllisesti.

On myös vaikeata kuvitella, että prof. Mannisen kuvailema laitoskirjastojärjestelmä voitaisiin toteuttaa ilman erittäin suuria kirjallisuuden päällekkäishankintoja. Esim. hakuteokset, bibliografiat ja lähdekirjallisuus, puhumattakaan humanistisille ja yhteiskuntatieteiden aloille tarpeellisesta tausta-aineistosta ovat monille aloille yhteisiä. Myös prof. Mannisen toivoma »erilaisuuden ja erehdysten salliminen» luokituksessa lisää kustannuksia (jos laitosta varten tehty yksilöllinen ja usein muutettava luokitusjärjestelmä myös toimii hyllyjärjestyksenä, vaatii jokainen luokituksen muutos korjauksia luetteloihin ja kirjojen paikkamerkintöihin).

Prof. Mannisen väite, että vain tieteenalalaitoksissa olisi »hankintoihin tarvittava ammatillinen pätevyys» on liian kategorinen. Hankintoihin (oikeammin valintaan) sisältyviin vaiheisiin tarvitaan monenlaista pätevyyttä. Spesialiteosten valinta edellyttää kokemusteni mukaan eniten tieteenalain ja laitosten tutkimuskohteiden tuntemusta, sen sijaan hakuteoksia ja käsikirjoja voi valita sellainkin kirjastonhoitaja jolla ei ole ao. alan opintoja. Olen tavannut yli 30 vuotta kestäneen kirjastourani aikana vain harvoja tutkijoita, joilta on liennyt aikaa, mielenkiintoa ja malttia jatkuvaan kirjallisuudenvallintaan. Kyllästyminen johtuu mm. siitä, että kirjallisuutta valittaessa joudutaan kahlaamaan läpi, näennäisesti turhaan, valtava määrä arvosteluja ja kirjaluettoja. Vain harvat tutkijat katsovat tilannetta koko tieteenalansa tai edes laitoksensa kannalta; nuoremmilla ei aina edes ole siihen tarvittavaa näkemystä ja kokemusta. Parhaat tulokset on kirjallisuudenvallinnassa saavutettu käyttämällä ns. aihereferenttejä tai -spesialisteja, joilla on ao. tieteenalain opinnot ja jotka työskentelevät kirjastoissa, mutta ovat jatkuvasti yhteydessä ainelaitoksiin. Aiheespecialisteja on eräissä pohjoismaisissakin kirjastoissa useita kymmeniä. Aiheespecialistien saaminen näyttää Suomen oloissa

kuitenkin täysin utopistiselta.

Prof. Manninen haluaisi itse asiassa siirtää kaikki vaativat tehtävät kirjastonhoitajilta »tieteenalalaitosten tieteelliselle henkilökunnalle». Luokituksen osalta hän perustelee tätä seuraavasti:

»On vaikeata nähdä, miten kirjastonhoitajan maailmankuva voisi olla tieteellisissä kysymyksissä todellisuuspohjaisempi kuin näiden kysymysten selvittelylle elämäntyönään omistautuneiden tutkijoiden».

Kirjallisuudenvalinnan hän – siteeraten allekirjoittanutta – esittää edellyttävän entisten kokoelmien ja kirjallisuuden hankintatapojen tuntemusta, kiinnostusta oman alansa kirjallisuuteen sekä aikaa kirjallisuuden jatkuvaan ja säännölliseen seuraamiseen ja toteaa »Nämä ovat vaatimuksia, jotka vastaavat professorin toimenkuvaa ja tehtäviä».

Hän näyttää siis kiistävän kirjastonhoitajilta kaiken taidon ja pätevyuden tieteellisen kirjallisuuden käsittelyssä. Tällainen näkemys on sekä yksipuolinen että epärealistinen. Kirjallisuudenvalinnassa tarvitaan muutakin kuin »maailmankuvaa». Tutkijan edellytykset valita ja luokitaa kirjallisuutta ovat luonnollisestikin paremmat kun on kyse hänen usein kapeasta erikoisalastaan. Yliopiston kaikkien opetus- ja tutkimusalojen kirjallisuuden valintaa ja luokitusta on käytännössä mahdotonta toteuttaa yksinomaan tieteellisen henkilökunnan vapaaehtoisien työpanoksen pohjalta. Vastaavat mielipide-erot eivät ole epätavallisia muillakaan aloilla; tuon tuostakin leimahtaa liekkiin väittely siitä, tulisiko opettajien koulutuksessa pääpainon olla didaktiikalla vai opetettavalla aineella.

Yliopistokirjaston asemasta yliopistoyhteisössä on kirjastonhoitajienkin piirissä periaatteessa kahdenlaisia näkemyksiä. Toisten mielestä kirjasto- toimintojen on oltava eräänlaisia ainelaitoksen toiminnan jatkeita, niihin mahdollisimman tiiviisti ympärtyjä ja mukautettuja. Toiset taas näkevät kirjaston yliopiston muista laitoksista selvästi erottuvana, eräänlaisena tasapainottavana tekijänä, tiedenvälisestä kanssakäymisestä edistävänä, rauhallisia opiskelu- ja tutkimustiloja tarjoavana saarekkeena. Henkilökohtaisen käsitykseni mukaan yri- tys- tai virastokirjastot saattavat olla yrityksen tai viraston muun toiminnan jatkeita, koska niille on yksipuolinen suhtautuminen tarkoituksenmukaista. Yliopistokirjastoilla tulisi sen sijaan olla itsenäinen asema. Kirjallisuuden ja muun aineiston kartuttaminen, säilyttäminen ja käyttöön saattaminen edellyttävät pysyvää järjestelmää, jota on mahdotonta sopeuttaa kunkin ainelaitoksen tilapäisiin suunnanmuutoksiin. Kirjaston käyttäjien etujen mukaista on, että kirjasto pysyy neutraalina ja tasapuolisena eikä anna periksi painostukselle.

Artikkelinsa viiteosassa prof. Manninen siteeraa allekirjoittaneen 10 vuotta sitten ilmestynyttä kirjoitusta: »Kirjaston kannalta onnellisin ratkaisu olisi se, että sen henkilökunnan koostumus olisi niin monipuolinen, että kirjavalinta voitaisiin kokonaan suorittaa omassa piirissä» (k.o. kirjoitus on kirjastovirkailijain opetusta varten laaditusta teok-

sesta; helmikuussa 1984 ilmestyneeseen oppikirjaan Tieteellisten kirjastojen hallinto ja toimintojen organisointi sisältyy uudempi ja laajempi esitys kokoelmien luomisesta). Sitaatin jälkeen prof. Manninen antaa näytteen tavastaan tulkita lähteitä vääntämällä: »Olisi lähemmän selvityksen arvoista, miksi tiedeyhteisö ja sen tarpeet näyttäytyvät joillekin tieteellisten kirjastojen ylikirjastonhoitajille »onnettomaksi häiriötekijäksi». Jonkin ratkaisun nimeäminen »onnellismuoksi» (huomaasuperlatiivi!) ei välttämättä tarkoita, että päivastainen ratkaisu merkitsi »onnetonta häiriötekijää».

Koska pidän yliopistoyhteisön (ei vain tiedeyhteisön) tarpeita keskeisinä, haluan lopuksi kuvata omaa näkemystäni hyvästä yliopistokirjastosta.

Hyvän yliopistokirjaston perustekijät ovat kirjaston kohtuullisen itsenäinen asema, riittävät kirjallisuudenhankintavarat, monipuolisesti pätevyitynyt henkilökunta sekä – »last but not least» – toimivat yhteydet koko yliopistoyhteisöön.

Suurten kirjastoyksiköiden lukumäärää tulisi rajoittaa siten, että niiden tehokkaaseen hoitoon riittäisi henkilöstöä. Pieniä yksiköitä – lähinnä opettajien ja tutkijain käsikirjastoja, voisi olla runsaammin. Pysyvän kokoelmien hajasijoituksen sijasta olisi helpotettava kirjallisuuden määräaikaista siirtoa esim. tutkimusryhmien käyttöön sekä kirjallisuuden saatavuutta yleensäkin esim. laitoksilla määräajoin päivystävän korkeatasoisen kirjastohenkilökunnan avulla. Kokoelmia koskevien, ennalta laadittujen apuneuvojen tulisi olla suhteellisen vakioituja, jotta niiden tuottaminen ei vaatisi kohtuuttomasti voimavaroja. Käyttäjät olisi kuitenkin pidettävä tietoisina kaikista vakioituja apuneuvoja täydentävistä yksilöllisistä palveluista ja voimavaroja olisi suunnattava käyttäjien yksilölliseen avustamiseen. Kirjallisuuden valinta, luokitus ja informaatiopalvelu olisi uskottava aihespesialisteille tai informaatioille, jotka toimisivat yhteistyössä ainelaitosten kanssa. Yliopistossa tulisi olla tilava ja kodikas pääkirjasto, suunniteltu siten, että käyttäjät voisivat viipyä siellä pitkäinkin; tutkijoilla ja opettajilla olisi pääkirjastossa oltava käytösään yhtä korkeatasoiset työtilat kuin ainelaitoksissa (eniten kirjallisuutta tarvitsevien laitosten tilat olisi tarkoituksenmukaista yhdistää pääkirjastoon). Pääkirjaston käyttöä olisi helpotettava myös lisäämällä henkilöstön panosta esim. luetteloiden käytössä ja lainausten rekisteröinnissä. Keskitehtyistä ratkaisuista epäilemättä syntyvää tiettyä kaavamaisuutta olisi korvattava sijoittamalla yliopistoyhteisön käyttöön kirjastohenkilökuntaa erilaisiin kertaluonteisiin avustustehtäviin.

Eeva-Maija Tammekann